

Teater

«TULERISTSEID»

„Estonia“ teatri laval

Peatselt mööduva 1957. aasta muusikaelu üheks tähelepanvaks sündmuseks oli G. Ernesaksa uue ooperi «Tuleristsed» lavastamine «Estonia» teatris. «Tuleristsetega» tähistas teater ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva. Oma süzeelt on G. Ernesaksa ooper suure tähtpäeva kohane, käsitledes Suure Oktoobri eelkäija — 1905. aasta revolutsiooni sündmusi.

Juba enne «Tuleristseid» on 1905. a. revolutsioon andnud ainet eesti heliloojate ooperitele. 1905. aasta revolutsiooni teemal kirjutas J. Hiiob ooperi «Võidu hind», 1905. ja 1917. aasta revolutsioonist jutustab E. Oja «Lunastatud vanne». Mõlemad ooperid on kirjutatud kodanliku diktatuuri lõpuaastail, neist viimane pidi ettekande tulema 1941. a. kavatsetud Balti riikide kunstidekaadil Moskvast.

Ka G. Ernesaksal mõlkus 1905. aasta revolutsiooni ainelise ooperi loomise idee juba pikemat aega mõttes. Tõsiasi jaks kujunes see aga koostöös libretistide Kersti Merilaasi ja K. Irdiga. Et seda kangelaslikku ajajärku ooperis tõepäraselt kujutada, uurisid autorid läbi suure hulga 1905. aasta revolutsiooni puutuvaid materjale, kirjandust ning mälestusi. On märkimisväärne, et ka helilooja isa oli revolutsioonilistest sündmustest osavõtmise pärast mahalaskmisele määratute nimekirjas ja pääses ainult juhuse tõttu.

Ooperi «Tuleristsed» süžee haarab 1905. aasta revolutsiooni kõige iseloomulikumaid sündmusi: streikide tekkimist, tsari manifesti, mõisate põletamist ja karistussalkade tegevust, andes selle ajajärgu ajaloolise situatsiooni laias ulatuses. Ooperi tegelased kujutavad üldistatud

kujul eesti ühiskondlikke jõude antud perioodil ning väljendavad oma tegevuses klassivõitluse mitmesuguseid aspekte. Ooperi tegevus toimub ühes kubermangulinna: Lasud miitingule kogunenud tööliste pihta meenutavad Tallinna Uue turu sündmusi.

Ooperi peategelased kuuluvad tööliste ridadesse: vabrikutöeline Raud, tema tütar Linda ja väimees Jaan; küla töotavaid kihte esindab Raua vend Madis, kes on mõisa kandimees. Küllaltki tähtis osa sündmustikus on veel töölisnaisel Katjal ning 6. pildis ka mõisatöölisel Aadul. Vastasleeri moodustavad tsaarivõimu esindajatena sardarmid, kõrgem seltskond kubeneri lossis ning tööliste hulgast pärit menševik Kikas. Vastasleeri tegelasi on laval näha vaid episoodiliselt ja ühelgi neist ei ole kogu ooperit läbivat osa. Ometi ei jää vastane sellega abstraktseks, sest tema olemasolu tunne peaaegu igas stseenis.

Libretos on palju huvitavaid sündmusi ning hoogsat tegevust: dramaatilisi kokkupõrkeid, võitluse paatost, ka siira lüürikaga mõjuvaid episoode. Kogu libreto on poeetiliselt hästi vormistatud ning ladusalt sõnastatud. Ent ei saa väikides mööda minna ka libreto puudustest. Üksikute piltide dramaturgiline side on lõtv, mis mõjub kahjustavalt ooperi terviklikkusele. Ka on ooperis liiga palju kõrvaltegelasi (kubeneri lossis), kelle osa ei välju ühe pildi raamest. Vähe on avatud ooperi kangelaste sisemaailma, nende tegevuse ajendeis ei mängi mingit osa hingeline võitlus ning sisemised vastuolud. Sellega aga on suurenenud oht langeda ooperi tegelaste iseloomustamisel skematismi. Mõningal määral on libretistid patustanud ka ooperi-

libreto ühe peamise nõude — ökonoomsuse vastu. Püüdes palju sõnadega seletada on see eriti kahjustavalt mõjunud aariate muusikalisele kujundusele.

Hoolimata neist puudustest pakub libreto heliloojale küllaltki häid võimalusi end mitmekülgset näidata. Eriti palju nõuab libreto heliloojalt dramaatilisest küljest, kuna «Tuleristsed» erinevad G. Ernesaksa varasemaist ooperist sügavalt dramaatilise süžee tõttu, Ernesaksa eelmised ooperid on meid aga kõigepealt köitnud lüüriliste kujundite külluse ning lopsaka huumoriga.

«Tuleristsete» muusika tõestab, et helilooja on suutnud tunduvalt avardada oma loominguist ampulaaad ning märgatavalt laiendada emotsioonide skaalat. Lüürikal ja huumoril on ka G. Ernesaksa selles ooperis oma koht, kuid neile on lisandunud dramatism ja kohati isegi sügav traagika. Dramaatiline on 3. pildi muusika, mõjudes eriti haaravalt Linda stseenis Jaani surnukeha juures. Dramaatiline kujundus iseloomustab mitmeid teisiigi stseene ja ka üksikuid tegelasi. Selles mõttes on kõige järjekindlam Jaani karakteristika. Linda muusikaline iseloom on läbi imbunud traagilistest intonatsioonidest jne. Lindaga on seotud ooperi kõige mõjuvamaid leheküljed, täis poeesiat ning sügavat traagikat. Eriti õnnestunud on muusikaliselt Linda stseen lapse hälli juures, milles avatakse Linda kogu hingeline olemus. Linda nagu sümboliseeriks kogu rõhutatud rahva lootust vabanemisele. Äärmiselt siiras, lihtsas rahvaviisi laadis kujundatud hällilaul ei ole ainult olustikuline pilt, vaid suure dramaturgilise tähtsusega stseen. Intonatsioonid, mis kasvavad välja hällilaulust, saavad Lindat kõikjal, mängides täht-

sat osa nii Linda kuju kui ka kogu ooperi muusikalises arengus.

Ka Katja muusikaline kuju on meelde jääv ning veenev; tema ulatuslik aaria 5. pildis on kogu ooperi meeleolukamaid kohti.

Helilooja on suurema osa tegelaste iseloomustamises kasutanud neile omast intonatsioonide ringi. Juhtmotiivi on kõige järjekindlamalt kasutatud Madise iseloomustamisel. Madist saadab kõikjal orjalaulu «Oh mina väikene mehekene» motiiv, mis nagu sümboliseeriks tema alandlikkust. Kui teised tegelased püsivad enam-vähem ühtsel tasemel, teeb Madis ooperi jooksul läbi põhjaliku arengu. Ta jõuab välja tsaaritruust talupojast, kes on «mõisatallis tuimaks ja totraks tümitatud», nagu iseloomustas teda Jaan, mõisapõletajate-mässumeeste etteotsa. Ka tema muusikaline iseloom teeb läbi seesmise arengu alates rõhutatud orjalaulust kuni tungalava, intonatsiooniliselt, rütmiliselt kui ka harmooniliselt aktiiviseeritud kujunditeni.

Jaani muusikaline portree avaneb juba 1. pildi dramaatilisel jõulises aarias: «Kisenda, töölise poeg!», tema muusikaline partii on läbi imbunud revolutsioonilise laulu intonatsioonidest. Vana tasakaaluka tööliste Raua muusikaline kuju on antud kantileenselt, suurema paatose ning heroismiga. Tema aariaist on meelde jäävam ning vältendusrikkam 4. pildis pöördumine kubeneri lossi rõdult rahva poole.

Kui naispeaosaliste muusikalised iseloomud on välja joonistatud suure emotsionaalsuse ning ereda kujunduslikkusega, siis meespeaosaliste on jäänud siiski muusikaliselt väheütlevamaks. Raua, Madise ja ka Jaani muusikas domineerib väline paatos seesmise psühholoogilise sügavuse ning siiruse üle. Vähe on meloodilist leidlikkust, kohati asendab meloodilist sisu dünaamika (Jaani esimene aaria). Selle tõttu libisevad meesosaliste vokaalsed partiid kõrvust mööda, hoolimata osatäitjate laululisest võimeist.

Tegelaste kõige olulisemad situatsioonid on niimustanud nendega ning intonatsioonide sümboliseerivad muusikas kasutatud motiivide. Kuulete kogupauku tööliste pihta, tab stseenis Glinka «Au sulle, muusika neri juurde. Stseenid on antud veidi ja intonatsioonid «Hüppa, hüppa» ja revolutsioonilised, saksad stseenid.

Ooperis on palju kasutatud kahjustamist on sageli aluseks. Mõjuv Linda traagiline leevike» haige temale armastu pealiskaudse rongiline on kontrastne naivse retsitaalile» ja lähenev revolutsioonilise maegselt kõla «Marseljeesi» hea ajal ja loovad kahest võitlevast rastsusega on meeliselt kui ka laval Linda liigutal mööduvad aavad sõdurite ra. Peaaegu iga ooper Ernesaksale ette vähest osa ooperi arengus. «Tuleristsed» ooperi osatähtsus on nend. Orkester aktiivsemalt osatähtsust tegelaste iseloomustamisel. Tõendab kogu kum sümfoniilise räägivad arvukad mängud. Orkester lahingustseen partii on terve ridasümfooniilisi löike

STSEID»

teatri lavaval

ude andendav use mitteri tege- angulin- gunenud Tallinna

kuuluvad tütöline väimees esindab n mõisa ntis osa llnisnaisel nõisatöö- oodustana san- kuberg- hulgast stasleeri episoo- le kogu ei jää eks, sest peaaegu

vitavaid egevust: võitluse a mõju- reto on ud ning saa vai- to puu- amatur- kub kah- sele. Ka valtege- osa ei võitlus Sellega langeda stamisel aral on ooperi-

libreto ühe peamise nõude — öko- noomsuse vastu. Püüdes palju sõ- nadeaga seletada on see eriti kah- justavalt mõjunud aariate muusi- kalisele kujundusele.

Hoolimata neist puudustest pakub libreto heliloojale küllaltki häid või- malusi end mitmekülgselt näidata. Eriti palju nõuab libreto heliloo- jalt dramaatilise küljest, kuna «Tuleristsed» erinevad G. Ernesaksa varasemaist oopereist sügavalt dra- maatilise süžee tõttu, Ernesaksa eelmised ooperid on meid aga kõi- gepealt köitnud lüüriliste kujundite külluse ning lopsaka huumoriga.

«Tuleristsete» muusika tõestab, et helilooja on suutnud tunduvalt avardada oma loominguist amp- luaad ning märgatavalt laiendada emotsioonide skaalat. Lüürikal ja huumoril on ka G. Ernesaksa selles ooperis oma koht, kuid neile on lisandunud dramatism ja kohati isegi sügav traagika. Dramaatiline on 3. pildi muusika, mõjudes eriti haaravalt Linda stseenis Jaani sur- nukeha juures. Dramaatiline ku- jundus iseloomustab mitmeid teisi- gi stseene ja ka üksikuid tegelasi. Selles mõttes on kõige järjekind- lam Jaani karakteristika. Linda muusikaline iseloom on läbi imbu- nud traagilistest intonatsioonidest jne. Lindaga on seotud ooperi kõige mõjuvamad leheküljed, täis poee- siat ning sügavat traagikat. Eriti õnnestunud on muusikaliselt Linda stseen lapse hälli juures, milles avatakse Linda kogu hingeline ole- mus. Linda nagu symboliseeriks kogu rõhutat rahva lootust vaba- nemisele. Äärmiselt siiras, lihtsas rahvaviisi laadis kujundatud hälli- laul ei ole ainult olustikuline pilt, vaid suure dramaturgilise tähtsus- sega stseen. Intonatsioonid, mis kasvavad välja hällilaulust, saada- vad Lindat kõikjal, mängides täht-

sat osa nii Linda kuju kui ka kogu ooperi muusikalises arengus.

Ka Katja muusikaline kuju on meeldejääv ning veenev; tema ulatuslik aaria 5. pildis on kogu ooperi meeleolukamaid kohti.

Helilooja on suurema osa tege- laste iseloomustamises kasutanud neile omast intonatsioonide ringi. Juhtmotiivi on kõige järjekindla- malt kasutatud Madise iseloomus- tamisel. Madist saadab kõikjal orja- laulu «Oh mina väikene mehekene» motiiv, mis nagu symboliseeriks tema alandlikkust. Kui teised tege- lased püsivad enam-vähem ühtsel tasemel, teeb Madis ooperi jooksul läbi põhjaliku arengu. Ta jõuab välja tsaaritruust talupojast, kes on «mõisatallis tuimaks ja totraks tümitatud», nagu iseloomustas teda Jaan, mõisapäletajate-mässumeeste etteotsa. Ka tema muusikaline isel- oom teeb läbi seesmise arengu ala- tes rõhutat orjalaulust kuni tung- leva, intonatsiooniliselt, rütmiliselt kui ka harmooniliselt aktiveerit- tud kujunditeni.

Jaani muusikaline portree avaneb juba 1. pildi dramaatilise jõulises aarias: «Kisenda, töölise poeg!», tema muusikaline partii on läbi imbunud revolutsioonilise laulu in- tonatsioonidest. Vana tasakaaluka töölise Raua muusikaline kuju on antud kantileenselt, suurema paatose ning heroismiga. Tema aariaist on meeldejäävam ning väl- tendusrikkam 4. pildis pöördumine kubeneri lossi rõdult rahva poole.

Kui naispeosaliste muusikalised iseloomud on välja joonistatud suure emotsionaalsuse ning ereda kujunduslikkusega, siis meespeosa- lised on jäänud siiski muusikaliselt väheütlevamaks. Raua, Madise ja ka Jaani muusikas domineerib vä- line paatos seesmise psühholoogil- se sügavuse ning siiruse üle. Vähe on meloodilist leidlikkust, kohati asendab meloodilist sisu dünaamika (Jaani esimene aaria). Selle tõttu libisevad meesosaliste vokaalsed partiid kõrvust mööda, hoolimata osatähtjate laululisist võimeist.

Tegelaste kõrval on helilooja ka situatsioone ning olukordi iseloo- mustanud nende omaste motiivi- dega ning intonatsioonidega. Tsaar- rivõimu symbolina on helilooja muusikas kasutanud tsaarihümni motiive. Kuuleme seda tsaarisõdu- rite kogupaukude ajal kaitsetute tööliste pihta, selle motiive kos- tab stseenis kubeneri lossis jm. Glinka «Au sulle» helide saatel saa- bub mõisnike delegatsioon kuber- neri juurde. Stseen Kalinini kirja- ga on antud vene rahvaviisi laadis ja intonatsioonidel, kuna refräänis «Hüppa, hüppa, härrake!» ilmne- vad revolutsioonilaulu «Mõisad põ- levad, saksad surevad» intonatsioo- nid.

Ooperis on palju ja õnnestunult kasutatud kaheplaani tegevust, mis on sageli sügavate kontrastide aluseks. Mõjuvalt kõlab 5. pildis Linda traagiline hällilaul «Väike leevike» haige lapse juures koos temale armastust avaldava Kikase pealiskaudse romansiga. Otse traagiline on kontrast 3. pildis Madise naiivse retsitatiivi «Hurraa tsari- le!» ja lähenevate demonstrantide revolutsioonilise laulu vahel. Samaaegselt kõlavad tsaarihümni ja «Marseljeesi» helid sõdurite laskude ajal ja loovad konkreetse kujundi kahest võitlevast leerist. Oma kont- rastusega on mõjuv nii muusika- liselt kui ka lavastuslikult 5. pilt, kus Linda liigutava hällilaulu taut- tal mõõduvad aknast vange saat- vate sõdurite rasked sammud.

Peaaegu iga ooperi juures on G. Ernesaksale ette heidetud orkestri vähest osa ooperi dramaturgilises arengus. «Tuleristsetes» on aga or- kestri osatähtsus tunduvalt suure- nenud. Orkester võtab siin hoopis aktiivsemalt osa situatsioonide ja tegelaste iseloomustamisest. Seda tõendab kogu partituuri ulatuslik- kum sümfoniiline töötlus, sellest räägivad arvukad eel- ning vahe- mängud. Orkestrile on antud kogu lahingustseen pärast 6. pilti, oo- peris on terve rida hästi kujundatud sümfoniilisi löike.

Kuid ühtlasi peab märkima siin mõ- ningaid olulisi puudujääke. Tundub, et üldiselt on liialdatud puhkpilli- dega, eriti madalas registris. Nii saavutatud sünged kujundid mõju- vad rohkem välise illustratiivsuse- ga kui seesmise jõuga. Ka vähen- dab see puhkpillide mõju värskest siis, kui neid eriti vaja on — dra- maatilistes kulminatsioonides. Vähe on kasutatud keelpillide värve; keelpillide register püsib ena- masti noodijoonestiku piires. Mõ- ned vokaalselt suurepärased stsee- nid kaotavad oma ilmekusest orkestrisaate tõttu. Nii on otse har-uldane oma emotsionaalselt jõult Linda aaria naiskoori saatel oma mehe surnukeha juures 3. pildis. Ent orkester kõlab samal ajal tui- malt ja osavõtmatult. Seda võib öelda ka Raua aaria saate kohta kubeneri lossi rõdult. Jaani «Ki- senda, töölise poeg!» 1. pildis on tulvil dramaatilist jõudu, kuid or- kestri emotsionaalne osa on siin suhteliselt väike.

Ooperi «Tuleristsed» lavastas kü- lalisena «Vanemuise» peanäitejuht K. Ird, kes on, nagu öeldud, ka üks libreto autoreid. Ei olnud la- vastajal kerge ooperi tegevuse raa- mes edasi anda revolutsioonilist romantikat ja võitluspaatost, kao- tamata sidet reaalse inimese liht- sate tunnetega. K. Irdil on see siiski küllaltki hästi õnnestunud. Me usume näiteks Jaanisse ja Rauasse, et need üsna tavalised tööliised on võimelised ohverdama oma elu re- volutsiooni nimel. Lavastaja on püüdnud erilist tähelepanu pöörata massitseenedele, kuid selles osas on kordaminekud väiksemad. Veel ei ole täiesti rahuldavalt lahenda- tud demonstrantide tulistamine sõ- durite poolt 3. pildis. Kahtlemata oleks vaja olnud suuremat nimihul- ka, et seda stseeni tõetruumalt ning veenvamalt lavastada. Lossi rõdu realistlikku mõjuvust oleks kahtle- mata saanud suurendada dekorat- siooniliste vahenditega, andes selle- le tõepoolest rõdu kujunduse. Siis oleks ka Raua pöördumine rahva

poole ning kogu lossi seltskonna publikusse vaatamine, mis oli la- vastaja poolt hästi mõeldud, hoopis mõjuvam ja ehtsam.

Lavastaja on suutnud ooperi te- gelased sulatada ühtlaselt tugevaks ansambliks, millest mõne esile tõst- mata jätmise oleks ebaõige. Vokaalselt ning mänguliselt kõrgel tasemel oli, nagu alati, Tiit Kuusik. Madise küllaltki nõudliku partii täitis vokaalselt kindlalt Aaro Pärn. Parimast küljest näitas end Olga Lund Katja osas; eriti nüan- sirikkalt ning haaravalt esitas ta oma keskse aaria 5. pildis. Ka M. Kodanipork Lindana mõjus siiralt nii emana hälli juures kui ka traagilises leinas mehe surma puhul. Kahtlemata soodustasid Linda ja Katja meeldejäävust nende muusi- kaliste karakterite ilmekus. Jaani osas nägime üha arenevat lauljat Endel Ani, kes täitis selle vokaal- selt raske dramaatilise partii kiidu- väärselt ning rahuldus ka mängu- liselt.

Episoodilistes osades olid meelde- jäävad Martin Taras menševik Ki- kasena, Artur Linnamägi sandarmi- ülemana, Heino Otto mõisatöölise- na ning Vootele Veikart kubeneri- na. Orkester K. Raudsepa juhatusel oli oma ülesannete kõrgusel, kuigi tuleks veelgi rohkem tähele- panu pöörata lauljate katmise väl- tirmisele, milline oht võrdlemisi koormatud orkestratsiooni juures ikka on olemas. V. Haasi lavaku- jundus oli heas kooskõlas ooperi tegevustikuga. Eriti mõjuvalt ja suurejooneliselt oli lahendatud vab- riku õu teises pildis. Rohkem fan- taasiat oleks vajanud aga kuber- neri lossi pilt rõduga.

«Estonia» teatri hoolikas suhtu- mine nõukogude eesti uue algupä- rase ooperi lavaletoomisel väärib täit tunnustust. Kahju vaid, et «Tuleristsed» on planeeritud ainult ühele koosseisule, mistõttu mõne peosalise ajutine väljalangemine põhjustab ooperi sagedase mängu- kavast väljajäämise.

A. VAHTER